

Masarykova univerzita v Brně
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a knihovnictví
Kabinet informační studií a knihovnictví

VZDĚLÁNÍ JAKO JEDNO Z LIDSKÝCH PRÁV

Seminární práce k předmětu Učící se společnost a role knihovníka v ní

Autor: *Eva Klučinová*

UČO: 41611

Typ studia: kombinované

Ročník: 1

Počet znaků: 14729

Brno
2009

Obsah:

Úvod.....	2
1. Právní ukotvení	3
2. Typy vzdělání.....	4
3. Diskriminace ve vzdělávání	5
3.1 Vzdělávání Romů.....	5
3.2 Tělesně a mentálně hendikepovaní	5
3.3 Vzdělání jako nástroj politického útlaku.....	6
3.4 Ekonomická diskriminace	6
Závěr.....	8
Zdroje:.....	9

Úvod

Právo lidí na vzdělání je mezinárodně uznávaným právem. Mnohé státy zakotvily toto právo také ve vlastních zákonech. Přes celosvětovou a celospolečenskou shodu na důležitosti vzdělání je toto právo mnohým upíráno, ztěžováno či ho dokonce bylo i stále je zneužíváno k mocenskému tlaku v totalitních režimech. Na druhé straně i v moderních demokraciích, kde nikdo o tomto právu nepochybuje a kde existuje řada organizací hlídající jeho uplatnění, se vyskytuje řada otázek týkající se výkladu tohoto práva. Vybraným z těchto problémů se věnuje i tato semestrální práce.

1. Právní ukotvení

Právo na vzdělání je celosvětově i v České republice zakotveno v některých významných dokumentech s různou právní vahou.

Právo na vzdělání je zakotveno v mezinárodním dokumentu nazvaném Listina základních lidských práv a svobod, která byla přijata spolu s ústavním zákonem č. 23/1991 Sb. Federálním shromážděním a republikována byla usnesením předsednictva České národní rady č. 2/1993. Podle Ústavy České republiky je součástí ústavního pořádku¹.

V Hlavě čtvrté obsahující hospodářská, sociální a kulturní práva, konkrétně v článku 33 čteme:

*„(1) Každý má právo na vzdělání. Školní docházka je povinná po dobu, kterou stanoví zákon.
(2) Občané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách.
(3) Zřizovat jiné školy než státní a vyučovat na nich lze jen za podmínek stanovených zákonem; na takových školách se může vzdělání poskytovat za úplatu.
(4) Zákon stanoví, za jakých podmínek mají občané při studiu právo na pomoc státu.“²*

Vzdělání se ale v tomto dokumentu netýká pouze tento článek, právo na vzdělání je také zdůrazněno v části věnované právům národnostních a etnických menšin (Hlava třetí).³ Důležité si je také uvědomit, že v Listině je zdůrazněno, že *„(1) Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.“⁴*

Zvláštní zřetel je nejen v České republice, ale i v mezinárodním právu věnován právům dětí. Existuje také mezinárodní smlouva nazvaná Úmluva o právech dítěte, kterou ratifikovala i Česká Republika, kde se mimo jiné praví: *„1. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznají právo dítěte na vzdělání a s cílem postupného uskutečňování tohoto práva a na základě rovných možností zejména:*

a) zavádějí pro všechny děti bezplatné a povinné základní vzdělání;

¹ *Listina základních práv a svobod - Wikipedie, otevřená encyklopedie* [online]. [2007-], 19. 5. 2009 [cit. 2009-05-21]. Dostupný z WWW:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Listina_z%C3%A1kladn%C3%ADch_pr%C3%A1v_a_svobod>.

² *Listina základních práv a svobod* [online]. [1992] [cit. 2009-05-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>>.

³ Tamtéž

⁴ Tamtéž

b) *podněcují rozvoj různých forem středního vzdělání zahrnujícího všeobecné a odborné vzdělání, činí je přijatelné a dostupné pro každé dítě a přijímají jiná odpovídající opatření, jako je zavádění bezplatného vzdělání a, v případě potřeby, poskytování finanční podpory;*

c) *zpřístupňují všem dětem informace a poradenskou službu v oblasti vzdělání a odborné přípravy k povolání; ...*⁵

Navíc je například i v Bílé knize uvedeno, že se „Česká republika ztotožňuje s pojetím, které považuje vzdělání za jedno ze základních lidských práv poskytovaných všem lidským bytostem bez rozdílu a vyhláší je za nezcizitelnou a univerzální lidskou hodnotu.“⁶ Z tohoto výčtu je patrné, že právo na vzdělání je v českém právním řádu pevně zakotveno, právo na bezplatné vzdělání má být zajištěno na základních a středních školách a to pro všechny stejně.

2. Typy vzdělání

V těchto mezinárodních dokumentech nejsou však pojmy základní a střední vzdělání přesně specifikovány, není nikde stanoveno, co je jakýmsi minimálním standardem, aby bylo právo na vzdělání skutečně a fakticky naplněno. Z toho vyplývají i různé systémy výuky v různých státech a také různě pojaté osnovy. Za úvahu tedy stojí otázka, co vše má být součástí základního vzdělání, aby splňovalo představu z Listiny. Může být za naplnění tohoto práva považována výuka čtení a psaní nebo je třeba akceptovat pouze základní vzdělání dané například českými osnovami, je lidským právem výuka počítačové gramotnosti, bezplatná výuka jiného než mateřského jazyka a pokud ano, tak na výuku kolika jazyků bezplatně má člověk právo? Zdá se, že východiskem a řešením těchto otázek je i vzhledem k stále se rozšiřujícímu množství poznatků a rychle se měnícímu světu stanovení klíčových kompetencí, přičemž „*mít kompetenci znamená, že člověk (žák) je vybaven celým složitým souborem vědomostí, dovedností a postojů, ve kterém je vše propojeno tak výhodně, že díky tomu člověk může úspěšně zvládnout úkoly a situace, do kterých se dostává ve studiu, v práci, v osobním životě. Mít určitou kompetenci znamená, že se dokážeme v určité přirozené situaci přiměřeně orientovat, provádět vhodné činnosti, zaujmout přínosný postoj*“⁷

⁵ *Zákon 104/1991 Sb. O Úmluvě o právech dítěte* [online]. c2003-2009 [cit. 2009-04-30]. Dostupný z WWW: <http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/696/_s.155/701?l=104/1991>.

⁶ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Národní program rozvoje vzdělávání : Bílá kniha*. Jiří Kotásek. Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání, 2001. s. 14. Dostupný z WWW: <<http://aplikace.msmt.cz/pdf/bilakniha.pdf>>. ISBN 80-211-0372-8.

⁷ *Klíčové kompetence v základním vzdělávání*. V Praze : Výzkumný ústav pedagogický, 2007. s. 7. Dostupný z WWW: <http://www.msmt.cz/uploads/soubory/zakladni/HK_KK_ZV.pdf>. ISBN 978-80-87000-07-6

Důraz na širší pojetí pojmu vzdělání je zřetelný i z proklamace v Bílé knize, která stanovuje že „*cíle vzdělávání musí být proto odvozovány jak z individuálních, tak i společenských potřeb*“⁸.

3. Diskriminace ve vzdělávání

Situace v České republice je zdánlivě bezproblémová – máme právně zakotveno právo na vzdělání, právně jsou ošetřena i práva menšin a znevýhodněných skupin obyvatel, vzdělání je bezplatné. Přes toto právní ukotvení však v těchto oblastech u nás fakticky k diskriminaci dochází a otázka rovného naplnění práva na vzdělání je značně diskutabilní.

3.1 Vzdělávání Romů

Asi nejvíce je tato problematika spojována s romskou menšinou, kde snad není třeba připomínat dříve téměř automatické zařazování žáků romského původu do zvláštních škol a tím jejich faktické vyčlenění z plnohodnotného vzdělávacího systému.

Z vlastní zkušenosti mohu uvést, že ačkoliv jsme na střední školu (gymnázium) chodila v okresním městě i mediálně známém početnou romskou komunitou, za celou dobu mých studií nenavštěvoval toto gymnázium ani jeden student z této menšiny.

Ovšem i v současnosti není situace uspokojivě vyřešena. K problému s původem se bohužel také přidává to, že se často jedná o děti ze sociálně vyloučených lokalit a prostředí, čímž je přístup ke vzdělání ještě ztížen. Neboť ačkoliv je u nás vzdělání bezplatné, nese s sebou samozřejmě také nemalé vedlejší náklady na školní pomůcky, jazykové učebnice, doprovodné akce, dojíždění do škol apod.

3.2 Tělesně a mentálně hendikepovaní

Zásadním problémem u nás také byla dostupnost vzdělání pro znevýhodněné osoby, například pro osoby mentálně či tělesně postižené. U určitých stupňů postižení dokonce docházelo k rezignaci na vzdělání, byla patrná snaha tyto skupiny obyvatel izolovat od většinové společnosti.

V posledních letech je na základě i různých antidiskriminačních rozhodnutí⁹ patrná snaha o naplnění tohoto lidského práva a také o integraci do běžného systému vzdělávání.

⁸ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Národní program rozvoje vzdělávání : Bílá kniha*. Jiří Kotásek. Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání, 2001. s. 14. Dostupný z WWW: <<http://aplikace.msmt.cz/pdf/bilakniha.pdf>>. ISBN 80-211-0372-8.

⁹ MIKUŠ, Marek. *Diskriminace ve vzdělávání* [online]. [2005-2008] [cit. 2009-04-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.epolis.cz/page.php?location=&menu=first&id=28&idNotion=28>>.

Problémem ovšem zůstává kvalifikovanost učitelů, přístupností a bezbariérovostí škol a bohužel také finanční možnosti, kdy existence pedagogického asistenta ve třídě je pro mnohé učitele pouze nespílitelným snem.

3.3 Vzdělání jako nástroj politického útlaku

O důležitosti vzdělání a o významu práva na něj svědčí zajisté také to, že je jedním z práv, které bývá omezováno či dokonce upíráno totalitními režimy. Není snad třeba připomínat vyloučení židovských žáků ze škol po nástupu nacismu nebo komunistické omezování přístupu ke vzdělání podle tzv. třídního původu. Odpírání vzdělání nebo svévolné přeřazování na jiné typy škol bylo jednou z metod, kterou se totalitní komunistický režim v Československu snažil potlačit tzv. třídní nepřátele, tedy například sedláky odmítající kolektivizaci. A to vše přesto, že již tehdy bylo právo na vzdělání pro všechny zakotveno v platné ústavě státu.¹⁰

Jako dnešní příklad jsou uváděny státy, kde je přístup ke vzdělání upírán dívkám i ženám, často pod záminkou rozdílné kulturní tradice. Na druhou stranu se v moderních demokraciích můžeme setkat s opačnými problémy, kdy snaha o dodržování všech práv, tedy práva na vzdělání a například práva na vyznávání náboženství, může vést až k novým, dosud nepoznaným problémům, například otázka možnosti nosit do školy tradiční oděv spojený s vyznávaným náboženstvím.

3.4 Ekonomická diskriminace

Velkým problémem je uplatnění práva na vzdělání v některých zemích třetího světa, kde chybí základní podmínky k plnohodnotnému životu a kde je vzdělání bráno za nedostupný luxus. O palčivosti tohoto problému svědčí existence mnoha organizací, které se snaží v inkriminovaných oblastech působit a zejména dětem přístup ke vzdělání usnadňovat. Ať už se jedná o výstavbu škol či aktivity spojené s placením školní docházky konkrétnímu dítěti. (Z českého prostředí je možno například uvést organizaci Člověk v tísni a její program Postavme školu v Africe¹¹ nebo programy tzv. Adopce na dálku¹².)

¹⁰ JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2008. s. 141. ISBN 978-80-7021-902-7.

¹¹ *Člověk v tísni* [online]. Člověk v tísni, c2006 [cit. 2009-05-21]. Dostupný z WWW: <http://www.clovekvtisni.cz/#Scene_1>.

¹² *Adopce na dálku* - *Wikipedie, otevřená encyklopedie* [online]. [2006-], 29. 3. 2009 [cit. 2009-05-21]. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Adopce_na_d%C3%A1lku>.

Samostatnou bolestivou a nevyřešenou kapitolou jsou oblasti válečných konfliktů a situace uprchlíků. Asi každý si v současné době uvědomuje, že právě vzdělání je možné brát jako jednu z preventivních cest proti rozvoji extremismu a fundamentalismu, pro jejichž vznik jsou zejména vleklé válečné konflikty a neutěšená sociální situace rizikovými faktory. Nezbyvá tak než spoléhat na neziskové a humanitární organizace a na solidaritu bohatších států.

V současné době se však v souvislosti s celosvětovou krizí nabízí otázka, zda a jak bude do budoucna tato solidarita uplatňována. I Česká republika již proklamovala škrty v rozpočtech i snížení toku financí do školství, což může kromě kvality a dostupnosti vzdělávání u nás i způsobit problémy do budoucna a vrátit například integraci žáků se specifickými potřebami o několik úrovní zpět. A také samozřejmě může dojít ke zkrácení příspěvků, které poskytuje náš stát rozvojovým zemím. Otázka také je, jak budou neziskové a humanitární schopny zajistit z příspěvků dárců a sponzorů některé svoje běžící programy na podporu vzdělání.

Závěr

Vzdělání je jedním z hlavních motorů moderní společnosti, vždyť ne nadarmo se užívá pojem vzdělanostní společnost¹³. Právo na vzdělání je pevně zakotveno v mezinárodním kontextu a právním prostředí. To však neznámá, že faktické provedení tohoto práva není i v moderním světě značně problematické. Neustále je třeba bojovat s různými formami diskriminace, ať už otevřené nebo skryté. Moderní globální a multikulturní společnost s sebou přináší i mnohé nové problémy týkající se naplnění tohoto práva. Zvláště v kontextu současné ekonomické krize se rýsují nové znepokojivé otázky týkající se prosazování práva na vzdělání, jeho financování i další osud pomoci v této oblasti zemím třetího světa a dalšího uplatňování solidarity mezi státy. Vzdělání a školství se tak může stát jednou z oblastí citelně postižených nedostatkem financí, což podle mého názoru je značně krátkodobé a do budoucna to může přinést další prohloubení problémů ve společnosti.

---

¹³ CEJPEK, Jiří. *Proměny let devadesátých : knihovnictví na prahu informačního věku - děje, myšlenky a názory*. Praha : Svaz knihovníků a informačních pracovníků, 2005. s. 62. Aktuality SKIP; sv. 21. ISBN 80-85851-15-6.

Zdroje:

1. *Adopce na dálku - Wikipedie, otevřená encyklopedie* [online]. [2006-], 29. 3. 2009 [cit. 2009-05-21]. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Adopce_na_d%C3%A1lku>.
2. CEJPEK, Jiří. *Proměny let devadesátých : knihovnictví na prahu informačního věku - děje, myšlenky a názory*. Praha : Svaz knihovníků a informačních pracovníků, 2005. 79 s. Aktuality SKIP; sv. 21. ISBN 80-85851-15-6.
3. *Člověk v tísní* [online]. Člověk v tísní, c2006 [cit. 2009-05-21]. Dostupný z WWW: <http://www.clovekvtsni.cz/#Scene_1>.
4. JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 2008. 331 s. ISBN 978-80-7021-902-7.
5. *Klíčové kompetence v základním vzdělávání*. V Praze : Výzkumný ústav pedagogický, 2007. 75 s. Dostupný z WWW: <http://www.msmt.cz/uploads/soubory/zakladni/HK_KK_ZV.pdf>. ISBN 978-80-87000-07-6.
6. *Listina základních práv a svobod - Wikipedie, otevřená encyklopedie* [online]. [2007-], 19. . 2009 [cit. 2009-05-21]. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Listina_z%C3%A1kladn%C3%ADch_pr%C3%A1v_a_svobod>.
7. *Listina základních práv a svobod* [online]. [1992] [cit. 2009-05-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>>.
8. MIKUŠ, Marek. *Diskriminace ve vzdělávání* [online]. [2005-2008] [cit. 2009-04-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.epolis.cz/page.php?location=&menu=first&id=28&idNotion=28>>.
9. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Národní program rozvoje vzdělávání : Bílá kniha*. Jiří Kotásek. Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání, 2001. 98 s. Dostupný z WWW: <<http://aplikace.msmt.cz/pdf/bilakniha.pdf>>. ISBN 80-211-0372-8.
10. *Zákon 104/1991 Sb. O Úmluvě o právech dítěte* [online]. c2003-2009 [cit. 2009-04-30]. Dostupný z WWW: <http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/696/_s.155/701?l=104/1991>.